

TURIZM KLASTERLARINI SAMARALI BOSHQARISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING IQTISODIY AHAMIYATI

Abriyev Zoirjon Sobirjonovich

*Toshkent Davlat Iqtisodiyot universiteti Turizm va mehmonxona biznesi kafedrası
katta o‘qituvchisi, PhD*

Annotatsiya: *Mazkur tezisdagi turizm klasterlarini samarali boshqarishda raqamli texnologiyalarning iqtisodiy ahamiyati ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Unda turizm klasterlarining mohiyati, ularning hududiy iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rni hamda raqamli transformatsiya jarayonlarining ushbu tizimga ta’siri keng yoritilgan. Shuningdek, raqamli texnologiyalar yordamida boshqaruv samaradorligini oshirish, xizmatlar sifatini yaxshilash, xarajatlarni kamaytirish va raqobatbardoshlikni kuchaytirish imkoniyatlari asoslab berilgan. Sun’iy intellekt, Big Data, geoinformatsion tizimlar, raqamli platformalar va moliyaviy texnologiyalarning turizm klasterlaridagi o‘rni tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar: *Turizm, klaster, raqamlashtirish, transformatsiya, samaradorlik, innovatsiya, platforma, intellekt, BigData, GIS, blokcheyn.*

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida turizm sohasi jahon iqtisodiyotining eng tez rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Xizmatlar sohasi kengayishi, transport va kommunikatsiya infratuzilmasi rivojlanishi hamda axborot texnologiyalarining jadal taraqqiyoti turizmning yangi bosqichga chiqishiga zamin yaratmoqda. Shu sababli turizmni an’anaviy boshqaruvdan innovatsion va raqamli yondashuvlarga o‘tkazish zarurati ortib bormoqda. Turizm klasterlari ma’lum hududda joylashgan va o‘zaro bog‘liq turizm subyektlarining yagona tizimda faoliyat yuritishini anglatadi. Ular iqtisodiy rivojlanish, ish o‘rinlari yaratish va investitsion jozibadorlikni oshirishda muhim ahamiyatga ega. Biroq bunday tizimni samarali boshqarish murakkab bo‘lib, tezkor axborot almashinuvi va strategik rejalashtirishni talab etadi. Shu jarayonda raqamli texnologiyalar hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ular orqali boshqaruv jarayonlari avtomatlashtiriladi, resurslar samarali taqsimlanadi, xizmatlar sifati oshadi va xarajatlarni kamayadi. Sun’iy intellekt, Big Data, IoT va raqamli platformalar turistik oqimlarni prognozlash va mijozlar ehtiyojlarini aniqlashda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar turizm xizmatlarini global bozorga olib chiqish imkoniyatini kengaytiradi. Onlayn bron qilish tizimlari, mobil ilovalar va raqamli marketing vositalari turistlar oqimini oshirib, klasterlarning raqobatbardoshligini kuchaytiradi. O‘zbekiston sharoitida ham turizmni raqamlashtirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, bu sohada sezilarli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Turizm klasterlarini samarali boshqarish zamonaviy iqtisodiyotning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, bunda raqamli texnologiyalarning o‘rni beqiyosdir. Raqamli transformatsiya jarayonlari turizm klasterlarining barcha tarkibiy qismlarini – boshqaruv tizimi, xizmat ko‘rsatish jarayonlari, marketing faoliyati, logistika va mijozlar bilan

aloqalarni tubdan o‘zgartirmoqda. Shu bois, turizm klasterlarida raqamli texnologiyalarni joriy etish nafaqat innovatsion yondashuv, balki iqtisodiy samaradorlikni oshirishning muhim omili sifatida qaraladi. Avvalo, turizm klasterlarida boshqaruv jarayonlarini raqamlashtirish resurslardan samarali foydalanish imkonini beradi. An’anaviy boshqaruv tizimlarida axborot almashinuvi sekin va ko‘p bosqichli bo‘lsa, raqamli platformalar orqali bu jarayon tezkor va shaffof amalga oshiriladi. Masalan, yagona axborot tizimlari orqali mehmonxonalar, transport xizmatlari, ekskursiya tashkilotchilari va boshqa subyektlar o‘rtasida real vaqt rejimida ma’lumot almashish imkoniyati yaratiladi. Natijada, xizmatlar muvofiqlashtiriladi, ortiqcha xarajatlar kamayadi va boshqaruv qarorlari tezroq qabul qilinadi.

Raqamli texnologiyalar turizm klasterlarida talab va taklifni muvozanatlashtirishda ham muhim rol o‘ynaydi. Katta ma’lumotlar (Big Data) va analitik tizimlar yordamida turistlarning xulq-atvori, afzalliklari, sayohat yo‘nalishlari va xarajatlari tahlil qilinadi. Bu esa xizmat ko‘rsatuvchi subyektlarga o‘z faoliyatini aniq maqsadli yo‘naltirish, xizmatlar assortimentini kengaytirish va individual yondashuvni ta’minlash imkonini beradi. Shu orqali turizm klasterlarida mijozlarga yo‘naltirilgan boshqaruv tizimi shakllanadi va xizmatlar sifati sezilarli darajada oshadi. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar marketing faoliyatining samaradorligini oshirishda ham muhim vosita hisoblanadi. Raqamli marketing, ijtimoiy tarmoqlar, qidiruv tizimlari va onlayn reklama platformalari orqali turizm mahsulotlarini global bozorda targ‘ib qilish imkoniyati kengayadi. Ayniqsa, mobil ilovalar va onlayn bron qilish tizimlari turistlar uchun qulaylik yaratib, xizmatlardan foydalanish jarayonini soddalashtiradi. Bu esa turizm klasterlariga ko‘proq turistlarni jalb qilish, daromadlarni oshirish va raqobatbardoshlikni mustahkamlash imkonini beradi.

Turizm klasterlarida raqamli texnologiyalarni joriy etish logistika va infratuzilma boshqaruvida ham katta ahamiyatga ega. Aqlli transport tizimlari, GPS kuzatuv vositalari va IoT texnologiyalari yordamida transport oqimlari samarali boshqariladi, turistlarning harakati optimallashtiriladi va xizmat ko‘rsatish sifati yaxshilanadi. Masalan, turistlarning harakat yo‘nalishlarini tahlil qilish orqali eng talab yuqori bo‘lgan hududlar aniqlanadi va shu asosda infratuzilma rivojlantiriladi. Bu esa turizm klasterlarining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar xavfsizlikni ta’minlash va risklarni boshqarishda ham muhim rol o‘ynaydi. Onlayn monitoring tizimlari, videokuzatuv, elektron identifikatsiya va to‘lov tizimlari turistlar uchun xavfsiz muhit yaratadi. Bu esa turizm xizmatlariga bo‘lgan ishonchni oshiradi va turistlar oqimining barqarorligini ta’minlaydi. Ayniqsa, pandemiya sharoitida kontaktless (bevosita aloqasiz) texnologiyalarning joriy etilishi turizm sohasida yangi standartlarni shakllantirdi.

Turizm klasterlarini boshqarishda raqamli texnologiyalarning iqtisodiy ahamiyati ularning samaradorlik ko‘rsatkichlariga bevosita ta’siri bilan ham izohlanadi. Birinchidan, raqamlashtirish operatsion xarajatlarni kamaytiradi, chunki ko‘plab jarayonlar avtomatlashtiriladi. Ikkinchidan, xizmatlar sifati oshishi natijasida mijozlar qoniqishi ortadi va bu takroriy tashriflar sonini ko‘paytiradi. Uchinchidan, yangi texnologiyalarni joriy etish investitsiyalarni jalb qilish imkoniyatlarini kengaytiradi, chunki investorlar zamonaviy infratuzilmaga ega hududlarga ko‘proq qiziqish bildiradi.

O‘zbekiston misolida qaraydigan bo‘lsak, turizm klasterlarini rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish bosqichma-bosqich kengayib bormoqda. Elektron vizalar tizimi, onlayn mehmonxona bron qilish platformalari, turizm portallari va mobil ilovalar turizm xizmatlarini raqamlashtirishda muhim o‘rin tutmoqda. Shu bilan birga, hududiy turizm klasterlarini rivojlantirishda raqamli infratuzilmani yanada takomillashtirish zarurati mavjud. Bu esa turizm sohasining iqtisodiy salohiyatini yanada oshirish imkonini beradi.

Turizm klasterlarini samarali boshqarishda raqamli texnologiyalarni qo‘llash nafaqat mavjud jarayonlarni optimallashtirish, balki butun boshqaruv modelini yangilash imkonini ham beradi. Ayniqsa, platforma iqtisodiyoti asosida shakllanayotgan raqamli ekotizimlar turizm klasterlarining faoliyatini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Bunday ekotizimlar turizm xizmatlari bozorida barcha ishtirokchilarni – xizmat ko‘rsatuvchilar, iste‘molchilar va davlat organlarini yagona raqamli makonga birlashtiradi. Natijada, bozor ishtirokchilari o‘rtasidagi axborot nomutanosibliigi kamayadi va iqtisodiy qarorlar qabul qilish jarayoni yanada samarali bo‘ladi.

Raqamli texnologiyalarning yana bir muhim jihati – bu turizm klasterlarida innovatsion xizmat turlarini shakllantirishga xizmat qilishi bilan bog‘liq. Masalan, virtual va kengaytirilgan reallik (VR/AR) texnologiyalari orqali turistlarga sayohat obyektlarini oldindan “sinab ko‘rish” imkoniyati yaratiladi. Bu esa turistlarning qaror qabul qilish jarayoniga ijobiy ta‘sir ko‘rsatib, xizmatlarga bo‘lgan talabni oshiradi. Shu bilan birga, raqamli gid xizmatlari, sun‘iy intellekt asosidagi chatbotlar va avtomatlashtirilgan tarjima tizimlari turistlarga qulaylik yaratadi va xizmat ko‘rsatish sifatini yangi darajaga olib chiqadi.

Turizm klasterlarida raqamli texnologiyalarni qo‘llash hududiy rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishda ham muhim rol o‘ynaydi. Geoinformatsion tizimlar (GIS) yordamida hududlarning turistik salohiyati chuqur tahlil qilinadi, resurslar joylashuvi aniqlanadi va rivojlanishning ustuvor yo‘nalishlari belgilanadi. Bu esa investitsiya loyihalarini ilmiy asoslangan holda rejalashtirish imkonini beradi. Masalan, turistlar oqimi kam bo‘lgan, ammo salohiyati yuqori hududlar aniqlanib, u yerda yangi infratuzilma obyektlari qurilishi rejalashtiriladi. Natijada, hududlar o‘rtasidagi iqtisodiy tafovut kamayadi va muvozanatli rivojlanish ta‘minlanadi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar turizm klasterlarida inson kapitalini rivojlantirishga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Onlayn ta‘lim platformalari, masofaviy treninglar va raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish dasturlari orqali turizm sohasida faoliyat yurituvchi mutaxassislarining malakasi oshiriladi. Bu esa xizmatlar sifatini yaxshilash, innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish va boshqaruv samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Raqamli bilim va ko‘nikmalarga ega kadrlar turizm klasterlarining raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy omillardan biriga aylanmoqda. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar turizm klasterlarida moliyaviy boshqaruvni takomillashtirish imkonini beradi. Elektron to‘lov tizimlari, blokcheyn texnologiyalari va raqamli moliyaviy xizmatlar orqali moliyaviy operatsiyalar shaffofligi ta‘minlanadi, tranzaksiya xarajatlari kamayadi va moliyaviy xavflar minimallashtiriladi. Ayniqsa, blokcheyn asosidagi tizimlar orqali shartnomalar va to‘lov jarayonlarini avtomatlashtirish turizm xizmatlari bozorida ishonchlilikni oshiradi.

Raqamli texnologiyalarning yana bir muhim iqtisodiy jihati – bu turizm klasterlarida barqaror rivojlanishni ta’minlashdagi roli bilan bog‘liq. Zamonaviy texnologiyalar yordamida ekologik monitoring olib borish, resurslardan oqilona foydalanish va “yashil turizm” tamoyillarini joriy etish imkoniyati kengayadi. Masalan, energiya iste’molini nazorat qilish, chiqindilarni boshqarish va ekologik yuklamani kamaytirish bo‘yicha raqamli yechimlar turizm faoliyatining atrof-muhitga salbiy ta’sirini kamaytiradi. Bu esa uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashga xizmat qiladi. Shu o‘rinda, turizm klasterlarida raqamli texnologiyalarni joriy etishda mavjud muammolar va cheklovlarni ham e’tibordan chetda qoldirmaslik zarur. Jumladan, ayrim hududlarda raqamli infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, internet tezligining pastligi, axborot xavfsizligi bilan bog‘liq muammolar hamda kadrlar yetishmovchiligi bu jarayonni sekinlashtiruvchi omillar sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shuningdek, kichik biznes subyektlarining raqamli texnologiyalarni joriy etish uchun yetarli moliyaviy resurslarga ega emasligi ham muhim muammolardan biridir. Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun kompleks yondashuv zarur bo‘lib, bunda davlat, xususiy sektor va ilmiy muassasalar o‘rtasida samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish muhim ahamiyat kasb etadi. Davlat tomonidan raqamli infratuzilmani rivojlantirish, imtiyozlar va subsidiyalar ajratish, startup loyihalarni qo‘llab-quvvatlash orqali turizm klasterlarida raqamli transformatsiyani jadallashtirish mumkin. Shu bilan birga, xalqaro tajribani o‘rganish va ilg‘or texnologiyalarni joriy etish ham muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, turizm klasterlarini samarali boshqarishda raqamli texnologiyalar zamonaviy iqtisodiy taraqqiyotning muhim va ajralmas omili hisoblanadi. Ular turizm sohasida boshqaruv jarayonlarini takomillashtirish, xizmatlar sifatini oshirish va umumiy iqtisodiy samaradorlikni kuchaytirishda muhim rol o‘ynaydi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar turizm klasterlarida axborot almashinuvini tezlashtirish, resurslardan oqilona foydalanish va boshqaruv qarorlarini yanada asosli qabul qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, ular xizmatlarni yanada moslashtirish, mijoz ehtiyojlarini chuqurroq o‘rganish hamda bozor sharoitida raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qiladi. Umuman olganda, raqamli texnologiyalar turizm klasterlarining rivojlanishida strategik ahamiyatga ega bo‘lib, ularning samarali qo‘llanilishi iqtisodiy o‘sish va hududiy taraqqiyotga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Turizm sohasini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni, Toshkent, 2016.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi Farmoni, Toshkent, 2020.
3. Rasulov A. Turizm iqtisodiyoti, Iqtisodiyot nashriyoti, Toshkent, 2021, 256 b.
4. Abdullayeva M. Raqamli iqtisodiyot asoslari, Fan va texnologiya nashriyoti, Toshkent, 2022, 198 b.
5. Karimov S. Turizmدا innovatsion texnologiyalar, Innovatsiya nashriyoti, Toshkent, 2021, 174 b.